

A MINŐSÉG FORRADALMÁRA VÁRVA

T A X N E R - T Ó T H E R N Ó

„Marshall McLuhan 1962-ben jelentette meg *A Gutenberg-galaxis* című művét, amelyben a könyv és az olvasás oldaláról vizsgálta a könyvnyomtatás feltalálása óta eltelt majd hat évszázadot” – a Wikipedia szerint, ahonnan az idézet származik, ebben halálhírért keltette a könyvnek. Tegyük gyorsan hozzá azt a közismert tény, hogy Johannes Gutenberg – a *Biblia* mellett – nem csupán a keresztény tanítást hirdető, a szélesebb értelemben vett tudást és művészi (irodalmi) értékeket hordozó könyveket nyomtatott, hanem sok mást is, egyebek között bűnbocsátó cédulákat. McLuhan nem tulajdonított fontosságot annak, hogy a szerzetesek szorgalmas másolatai révén már Gutenberg előtt számos könyv került a kisszámú olvasóhoz. Vagyis a nagyjelentőségű találmány lényege nem a nyomtatási technika, ami napjainkban már alig emlékeztet az ő időszakára, hanem az addigiaknál sokkal olcsóbb sokszorosítás volt. Ám McLuhan (mondhatjuk) vészkiáltása idején senki nem láthatta előre, hogy az írással történő közlés és az olvasással megvalósuló befogadás oda jut, ahol ma tartunk. Majdnem végtelen lehetőség van bármilyen írás (kép, hang) sokszorosítására.

KÖNYVKULTÚRA

A magyar írók élete és munkái – Szinyei József hatalmas munkája – képet ad arról, hogy az elmúlt évszázadokban is sokszorosán több „író” munkái jelentek meg, mint ahányat a legrészletesebb irodalomtörténeti munkák megemlítenek. (Ráadásul az ő mintegy 30 ezer adatát újabb vastkos kötetek egészítik ki.) Az utolsó 100–150 évben egyfelől a majdnem minden fiatalnak kötelező iskolarendszer – különböző színvonalú – írástudást biztosító hatása, másfelől a sokszorosító technikák (még mindig jelentős tényezőként a nyomtatás) az írás „tömegtermelését” hozták létre. A közlés nyilvánossága áttekinthetlenné vált. Igaz, az utóbbi években a napilapok száma csökkent, de minden más periodikáé és könyvnek nevezhető kiadványé ugrásszerűen nőtt. Sokkal nagyobb mértékben, mint olvasóiké.

Egyesek úgy gondolják, hogy az a 307 könyv, ami a 2018-as könyvhétre jelent egy olyan népességű országban, mint Magyarország, nem sok, hanem kevés. Ám ha évente csak mintegy száz szépirodalomnak minősíthető mű jelenik meg, akkor sincs eleven ember, akinek erről a betűrengetegről saját olvasmányaira alapozott élménye lehetne. A rádió és a televízió előtt a tömegtájékoztatás főszerepét betöltő napilapoknak nem csupán a közvélemény alakításában

Haza a magasban – *Emberek a havason* (Szóts István, 1942),
Görbe János, Ferenczi Péterke és Szellay Alice
(Port.hu)

volt meghatározó szerepük, hanem jelentős teret adtak az irodalomnak és az irodalom értékrendjét „kanonizáló” kritikának is. (Sok kiváló írónak biztosítottak széles olvasótábort.) A rádió, amíg egy vagy két adó volt, megkísérelte átvenni ezt a feladatot, a televízió már nem.

A kétezres évekre a „népszerű” magazinok váltak a legolvasottabb nyomtatott sajtótermékké. Ezek is közlik írók műveit – ha azok alkalmazkodnak a „népszerűség” által meghatározott színvonalhoz. Ezáltal szellemiségük körén belül jelentős szerepük van az alkotók és művek ismertségének alakításában, divatok fölépítésében. A különböző – irodalmi, művészeti, művelődési – folyóiratokból nagyon sok jelenik meg s mindegyiknek nagyon kevés olvasója van (a politikai vitalappá vált *Élet és Irodalom* kivételével). Ez egyrészt azzal jár, hogy a megjelenő műveknek igen ritkán van visszhangjuk (alkalmanként baráti jellegű ismertetőket kivéve); másrészt minden korábbinál többen kapnak megjelenési lehetőséget, azaz érezhetik magukat az „irodalom” részének. Adjuk mindehhez hozzá a közösségi média megszámlálhatatlan lehetőségét, s könnyen beláthatjuk, voltaképpen a „mennység” forradalmát éljük. Összehasonlíthatatlanul több szereplővel, mint az 1930-as évek első felében, amikor ennek következményeit – először az újságok hasábjai, majd – mélyebb elemzésben Németh László fölvetette.

A PIAC „KULTÚRÁJA”

Nem új jelenség, többen fölfigyeltek rá, hogy jó néhányan azok közül, akiktől a minőségi irodalmat várnánk, a művek megalkotása helyett a celebszerepet választják. A jobbak – a „népszerű” magazinok fölkérései mellett – a szereplés számtalan lehetőségét is megragadják. Részben belső meggyőződésből fakadó irodalomnépszerűsítő szándékból, részben megélhetési okból. Elismert költők működnek versírógépként és mindenütt megjelenő szereplőként. Mások ennél könnyebb utat választanak, és a politikai publicisztika harsány eszközeit használják saját hírnevük terjesztésére. (Ami nem zárja ki, hogy találékonyak legyenek a magánéleti botrányok iránti érdeklődés fölkeltésében is.) A könyv-áruházak kínálata úgy tanúskodik a mennység uralmáról, hogy sem világnézeti, sem esztétikai értékrendet nem tükröz. Igyekszik megfelelni a divatnak, amiben nagy segítséget kap az ismeretlen érdekviszonyokra és anyagi forrásokra épülő marketing hatásos eszközeiben. (Az utcai hirdetéstől az érdekcsoportba tartozó véleményformálók megnyilatkozásaiig.)

A piac működését a balliberális szellem határozza meg, amiben állandó tényező a közösségi források megszerzéséért folytatott, teljesen áttekinthetetlen harc, ami azonban a pénzhiányról szóló folyamatos panasz mellett hatalmas hasznot hoz azoknak, akik diktálni tudják a divatot. Azt is biztosítja, hogy el-

képesítő mennységű könyvíró legyen a „piacon”. A figyelem előterében a fennmaradásért való aggodalom, a minőség eltérő értékrendű hangoztatása és a többnyire vevő nélküli boltok megélhetési gondjai állnak, miközben eltűnik a mintegy 50 milliárdos évi bevétel. Mivel ennek az üzletnek a részesei közül sokan írók

(és fordítók), csak a mennység nagysága érzékelhető. Többnyire gyenge könyvek, rossz fordítások, hanyag kiadások juttatják eszünkbe a minőség hiányát. Hadd jegyezzem meg az irodalmat is magában foglaló kultúra állapotára utalva: ez az összeg nagyjából annyit, amennyit a magyar közönség online játékok vásárlására szán.

Érdemes arról is eltöprengeni, hogy a digitális világban nyomot hagyók között egyaránt vannak hanyag, az önkifejezés közérthetőségével keveset törődők és igényes(ebb)en fogalmazók is. Senki nem tudhatja, hogy az utóbbiak közül hányan tekintik ezt a közlési módot szükségmegoldásnak, miközben azt szeretnék, ha művük nyomtatásban is megjelenne. Tudatosan vagy önkéntelenül föltételezve ezzel, megalapozottan vagy tévesen, hogy a nyomtatott szöveg olva-

**gyenge könyvek, rossz fordítások,
hanyag kiadások juttatják
eszünkbe a minőség hiányát**

sása magasabb rendű tevékenység, hiszen a (sikeres) „író” általában többre értékelt (jobban kereső) személyiség a mégoly ismert bloggernél. Hiába számolnak sokan a digitális olvasás terjedésével, a minőség értékrendje még hosszú ideig a nyomtatott szövegekhez lesz kötve. A digitális sikerek többségének semmi köze a minőség bármely fölfogásához. Legfőbb eleme a provokáció (kihívás, vitába való beugratás) vagy tiltakozás valami ellen, amire a lehető legtöbb válasz remélhető, függetlenül annak egyetértő vagy elutasító jellegétől.

APOLLÓI KULTÚRA

A világ irodalmát jól ismerő magyar reformkor nem vett tudomást arról, hogy a francia forradalom okozta megrendülés és csalódás – egyebek között – John Keats képzeletében nagyjelentőségű drámai költeményt hozott létre az 1810-es évek végén, nem sokkal Berzsenyi fő művei és a *Bánk bán* keletkezése után. Csak a szépségeszményét kereső Tóth Árpád és Babits Mihály fedezte fel Keats költészetének eredetiségét, talán azért, mert maguk is vallották: „A Szép: igaz

s az Igaz szép, / Sose áhítsatok mást, nincs főbb bölcsesség!” Innen juthattak a költő – Wordsworth-től kölcsönzött – axiómájához, ami napjaink uralkodó véleménye szerint korszerűtlen: „A költészet hatása nem eredetiségéből fakad, hanem finom túláradásából. Az olvasóban azt az érzést kell kelteni, hogy annak saját legmagasztosabb gondolatait fogalmazza meg, s mint a visszaemlékezések erejével kell hogy hasson rá. Nem szabad, hogy a szépség csak félig jelenjen meg benne, mi által csak izgalmat kelt az olvasóban, de nem ad kielégülést.”

Az itt idézett Péter Ágnes szerint Keats legambiciózusabb vállalkozása töredékben maradó teremtésmítosza volt, amiben meg akarta fogalmazni „mindazt, amit a világ természetéről, a világrend eredetéről és történetéről az ő nemzedéke, a francia forradalom viharát közvetlenül átélő vagy annak tapasztalatait magába szívó nemzedék tudni vélt”. A görög mitológia világából újragondolta a titánok bukásának egyik epizódját, hogy azt kérdezhesse: „mit jelent a harmónia és meghasonlás, mit jelent a jó és rossz az emberben és az emberiség történetében?” Töredékében a régi istenek közül a bukásába beletörődő Oceanust

A könyveknek sorsuk van
– Jelenet a Ray Bradbury
Fahrenheit 451 című könyve
alapján készült, azonos című
filmből (François Truffaut, 1966)
(www.limn.it)

megérinti a tenger szépsége. Az újak közül Apolló előtt a „sűrűből egy istenszuszony lép elő, maga Mnemosyne, a múzsák szülőanyja, az Emlékezés”. Ő azáltal válik istenné, hogy befogadja azokat a titkokat, amelyek megszabadítják a tudatlanság gyötrelmétől, s e bölcsesség teszi alkalmassá arra, hogy küldetését betöltse. „Apolló krisztusi gesztussal magára veszi a fájdalmat, melyet a megismerés nyújt” – olvassuk Péter Ágnes *Keats világa* című könyvében.¹ Oceanus Saturnusnak is fölkinálja a bölcsességet, de a bukott isteneknek nincs helyük a világban, az újak hozzák a „minőség forradalmát”. A szerző idézi Németh László e példára is hivatkozó tanulmányát, amelyben a megújulás – egyik – lehetőségét a hagyomány elfeledett értékeinek fölfedezésében jelölte meg.²

A harmóniát kiszorító meghasonlás, a jó és rossz fogalma körüli bizonytalanság a hagyományra is áterjedt. Az Emlékezést a marxizmus eredeti és újabb értelmezései, valamint a posztmodern igyekszik kisajátítani, illetve lerombolni. Ami ellentmond saját narratívájának, azt minden eszközzel eltorzítja vagy elhallgatja. Érdekes módon e szándék a forrásfeltáró történettudományban remélhetőleg már csak utóvédharcát vívja, a művészet- és irodalomtörténetben jobban kiépített hadállásokkal rendelkezik, mert az elmélet mindenhatóságát az iskolai oktatásban (és még inkább a tanárképzésben) sikerült elfogadtatni. Az olvasható művek helyett az értelmezések és az azokból levonható következtetések kerültek előtérbe.

KULTURÁLIS MARXIZMUS

Magyarországon (és a szovjet hódoltság többi országaiban) 1945 után teljesen egyoldalú erőszakos kísérlet történt a „kánonok” meghatározására, ami 1990-ig többször módosult, de véleményvezérei részben ugyanazok maradtak, részben ők választották ki a természetes életkori változások miatt döntési helyzetbe kerülő újakat is. Ezzel egy időben az alkotók döntő többségének megélhetési lehetőségét a fentiek kezében lévő állami források biztosították. Másfelől ugyan-

ez a szellem uralkodott a teljes iskolarendszerben – az óvodától az egyetemig –, azaz minden lehetséges eszközzel az egyetértés irányába befolyásolták a befogadó közeget. Nem állítom, hogy lehetetlen volt ez ellen lázadni. Sőt az adott kulturális és tudományos hatalmi körön belül is állandóak voltak a kellően óvatos (megélhetést ritkán veszélyeztető) kitörések, amelyek új utakat, új megközelítéseket, új művészi megvalósításokat hoztak. Tegyük hozzá: mivel a filozófiában és a művészetelméletekben Lukács

György iskolája évtizedekig egyeduralgoló volt, tanítványainak tanítványai is csak a maoizmus, a hatvannolcás anarchizmus, valamint a múltat és értékrendjének tagadását ismerték el értékes műnek. Iskoláinkban ma is főleg ezt tanítják, hiszen a tanári karok tagjai nem változnak a kormányváltásokkal. A kiválasztottság tudatából következik, hogy a magasabb rendű világot és az ahhoz tartozó művészetet/irodalmat csak az azonos fölfogásúak fogadhatják be. Másoknak – a tömegnek – marad az alacsonyabb rendű (populáris) művészet/irodalom.

Az a főlemelő (és tanító-művelő) szerep, ami a görög-latin és a keresztény kultúrkörben sokáig az esztétikailag igazolt kánonok keretébe sorolt irodalmi és művészeti alkotások nélkülözhetetlen eleme volt, régen átadta helyét az igénytelenségnek. A mai sikerben – olvasottságban – legnagyobb szerepe a botránykeltésnek és a politikai állásfoglalásnak van, noha jobb írói a nyelv hatalmáról, az előbbieket nem használó esztétikai értékről beszélnek. Az elmúlt évti-

”
uralomra juttatták
a hagyományok tagadását,
a felforgatás eszméjét,
a dekonstrukciót, a nevetségessé
tételt, a kiábrándultságot

1 PÉTER ÁGNES: *Keats világa*, Európa, Budapest, 1989, 199–200.

2 VÖ. NÉMETH LÁSZLÓ: *A minőség forradalma* [1933] = Uő.: *Életmű szilánkokban*, I., szerk., s. a. r. GREZSA FERENC, Magvető–Szépirodalmi, Budapest, 1989, 248–252.

zedekben a kulturális marxizmus különböző irányzataihoz tartozó filozófus-irodalomteoretikusok uralomra juttatták s kizárólagos érték meghatározóvá tették azt a szemléletet, amely a hagyományok tagadását, a felforgatás eszméjét, a dekonstrukciót, a neveltségessé tételt, a kiábrándultságot, a szorongást, a válság- és káosz-kultuszt, a személyiség fölbomlását, az önhittséggel vegyes általános kételkedést, a minden-bizonytalan-semmi-nem-igaz világszemléletét és a diszharmóniát tekintik az esztétikai érték hordozójának. A jelentősebb írók és művészek a korszakhoz igazodva is képesek lehettek/lehetnek maradandó alkotások létrehozására, mellettük azonban a piacot főleg az érdeklődés fölkeltésre képes tömegtermékek uralják, amelyek közül a hangadó véleményformálók politikai szempontok alapján emelik ki azt, ami kedvükre való. (Néha olyan műveket is, amelyek nem illenek értékrendjükbe, de a szerző hozzájuk tartozik és nekik tetsző nyilatkozatokkal fokozza ismertségét.)

Gyermekkori élményem a háború utáni pénzreform, amely egyik napról a másikra kivonta a forgalomból az értékvesztett „bill-pengők” tömegét és bevezette a forintot, amiből családomnak persze nagyon kevés jutott. A szellemi életben ilyen változásra gondolni sem érdemes. A tanár, aki valamit megtanult, ha kiérdemli a „jó” minősítést, igyekszik követni szakmája változásait. Ez azonban a legnagyobb igyekezettel sem könnyű, főleg pedig nem hoz gyors változást világfölfogásában, gondolkodásában, és abban, hogy mit és hogyan tanít. Számba nem vett gondunk: az iskolai tananyag harminc éve folyamatosan anélkül változik, hogy a tanárok erre föl lennének készítve. A pedagógiát az a téveszme uralja, hogy megfelelő módszerrel bárki bármit eredményesen taníthat, függetlenül a világról kialakult képétől és szakmai fölkészültségétől. Irodalmi példa: 1988-ban új középiskolai tankönyv jelent meg, amelyről szakértők hosszan vitatkoztak. A vita anyaga megjelent, két kötetet megtölt, és főleg arról szól, melyik író kerüljön a tananyagba és ki ne. Az viszont föl sem merült, hogy azok, akik alapvetően másként tanultak mindent, amit az irodalomról tudtak, hogyan fogják a számukra merőben új fölfogást eredményesen közvetíteni. Más változtatások is ehhez hasonlóan történtek és történnek. Ráadásul a tanárképzés alapján a régi gyakorlaton nyugszik, nincs sok elképzelése arról, milyen további változásokra kellene hallgatóikat fölkészíteni. Mert az az egy biztos: sem az irodalomfölfogás, sem a jövő nemzedékeknek az irodalomhoz (és művészetekhez) való viszonya nem fagyott be a mai állapotába.

Németh László a görög szellem újraéledésétől remélte a minőség forradalmát. Kortársa, az elméletek kifejtésével kevesebbet foglalkozó Cs. Szabó László a latin hagyomány fölerősödésében reménykedett. Az elmúlt évtizedek tanügyi reformjai mindent megtettek a magyar – és az európai – szellem megteremtésében nagy befolyással bíró mindkét hagyomány eltüntetésére. Nem hinném, hogy ezt vissza lehet fordítani. De a magyar irodalomtörténet legértékesebb műveinek értő olvasása talán újra alapvető feladata lehetne a tananyagoknak. Annak ellenére, hogy a művészetek, az irodalom, a nyelv és a történelem tanítására aligha jut több idő, s a tanári fölkészültség javítása sem történhet meg egyik évről a másikra.

A MINŐSÉG KULTÚRÁJA

A kultúra fogalmának számos meghatározási kísérlete abban egyezik, hogy azt nem szűkíti le a különböző művészetek vagy az irodalom alkotóira. A művészek és az önmagukat annak tekintő celebek megélhetési gondjaival kapcsolatos kérdések azért kapnak a magyarországi közvéleményben különös hangsúlyt, mert – a nagy nyelvterületekhez képest – kicsi a fizetőképes kereslet, csírájában létezik csak a magánmecenatúra. A „kulturharc” leple alatt a költségvetési források megszerzésének kérdése rejtőzik. Történeti szempontból tekintve kétségtelennek látom, hogy soha nem volt messzebb egymástól az alkotó és a befogadó, mint ma. Akár a „magas-”, akár népszerű (populáris) művészetre/irodalomra gondolunk. Az elsőt tekintve a befogadó réteg társadalmi-megélhetési viszonyai miatt évszázadokig eleve sokkal csekélyebb, viszont lényegesen fölkészültebb s a hagyományok magasra értékelése miatt egységesebb volt a mainál. A televízió tömegtermékeinek igénytelenségéről sokat írtak már, erre kár újabb szót vesztegetni.

Várjuk már az új magyar csodákat, a művekben a minőség forradalmát! Amihez – ismétlem – elengedhetetlen az önmaga hitelességét bizonyítani tudó figyelemfölkeltők szakmai fölkészültsége, alapos tájékozottsága. Az állampolgár évtizedek óta beleszokott a „műveltség” igényével szembeni közönybe, ami új jelenség az emberiség történetében, mert az korábban az arisztokráciától a munkásmozgalomig és a paraszti közösségekig felemelő jelentőségű volt.

„ ne becsüljük le a politikai megnyilatkozások jelentőségét, de lássuk a művek valódi értékét

Ideje, hogy nagyobb teret kapjon egy új értékrend igénye, ami évtizedek óta létezik (művekben, kritikákban, tanulmányokban, szövegkiadásokban, szerkesztői gyakorlatban), de nem tud kiteljesedni. Történeti tapasztalataink alapján felelős gondolkodó nem tarthatja időszerűnek a hírhedt kommunista-náci módszereket, a betiltást, ki-

zárást; el kell fogadnia ízlésével, világnézetével, értékelveivel nem – vagy nem egészen – egyező művek létezését, de nem feltétlenül kell minden sikeresnek kikiáltott írogatóért vagy művészkedőért lelkesednie. Az erre illetékeseknek pedig nagyon meg kell fontolnia, hogy a tömegszórakoztatást szolgáló műveket milyen arányban és milyen szempontok szerint támogassák. Ne becsüljük le a politikai megnyilatkozások jelentőségét, de lássuk a művek valódi értékét (vagy értéktelenségét). Meg sem született művek minőségét nem lehet előre meghatározni, legföljebb arról álmodozhatunk, hogy kevesebb lesz bennük a tagadás, a lekicsinylés, az elbizonytalanítás, a történeti torzítás, az álértékek kiemelése, a posztmodern divatokkal való ügyeskedés és így tovább. A másodlagos tudatos reklámmal – rövid időre – némileg valódi jelentősége fölé lehet emelni, de ne ezzel foglalkozzunk. Az viszont fogas kérdés: hol húzódik a kívánatos minőség és az igénytelen szórakoztatás határa? ■